

Sundimi i ligjit dhe mbikëqyrja digjitale

Rregullimi i të dhënave personale, privatësisë dhe platformave

Rruga e Maqedonisë së Veriut drejt integritimit në BE

Autore:
Evgenija Janakieska
Shkup, Dhjetor 2025

Kjo analizë argumenton se, ndërsa BE-ja ka zhvilluar një kuadër ligjor të avancuar për rregullimin e mbikëqyrjes digjitale dhe platformave, vende si Maqedonia e Veriut përballen me një hendek strukturor midis harmonizimit ligjor dhe pushtetit real, duke e shndërruar sundimin e ligjit në një mbrojtje formale dhe jo të përjetuar në praktikë.

Hyrje dhe kontekstit:

Si shndërrohen klikimet tona të përditshme në fuqi dhe fitim?

Mbikëqyrja digjitale hyn në hapësira që njerëzit i ndiejnë si intime. Orët inteligjente (smartwatch) qëndrojnë në kyçet tona. Sistemet e rekomandimit na ndjekin me sy. Sistemet e inteligjencës artificiale lexojnë modelet në lëvizjet dhe klikimet tona. Porosisim ushqim përmes telefonave tanë. Bisedojmë me miqtë, familjen dhe kolegët në platformat e mediave sociale. Çdo ndërveprim i përditshëm shoqëror tani është digjitalizuar. Kompanitë e kthejnë gjithë këtë në fitim.

Pajisjet inteligjente që mbahen në trup ofrojnë një pikë të favorshme hyrjeje për mbikëqyrjen digjitale. Wang shkruan për “trupin e kuantifikuar” dhe tregon se si njerëzit përdorin pajisje për të ndjekur shëndetin dhe performancën (Wang, 2025). Pajisja më e përhapur inteligjente që mbahet në trup është ora inteligjente, e cila numëron hapat, ndjek rrahjet e zemrës, gjurmon gjumin dhe jep rezultate të fitnesit. Shumë përdorues mendojnë se kjo i ndihmon: se mund të shohin progresin e tyre, të vendosin qëllime dhe të ndryshojnë zakonet. Pajisja flet gjuhën e fuqizimit dhe kujdesit për veten. Premton kontroll.

Mediat sociale ofrojnë një tjetër pikë hyrjeje të qartë. Instagrami, TikTok-u, Facebook-u dhe platformat e tjera sociale “ftojnë” njerëzit të postojnë foto nga momentet intime, të shkruajnë mendimet e tyre dhe të ndajnë ndjenjat mbi tema politike, produkte, shërbime e të tjera. Platforma përmbledh gjithçka në një hapësirë të vetme: miqtë, influencersit, lajmet, reklamën, politikën, grimin, kulturën, postimet e sponsorizuara, memet dhe artin, në një vijë të pafundme, si një spektakël. Në këtë “spektakël”, njerëzit shfletojnë, pëlqejnë, ndajnë, komentojnë dhe shpërndajnë përmbajtje. Ata ndihen të lidhur dhe të informuar. Ndërtojnë një imazh publik të vetes dhe një ndjenjë përkatësie në këtë shoqëri virtuale. Platforma flet gjuhën e komunitetit dhe të shprehjes. Premton dukshmëri dhe përfshirje.

Mjetet e inteligjencës artificiale shtojnë një shtresë tjetër. Chatbot-ët u përgjigjen pyetjeve, shkruajnë teza, ndihmojnë me raporte pune, kontrollojnë gramatikën, ofrojnë këshillim psikologjik, lexojnë karta astrologjike dhe krijojnë manipulime argëtuese me fotografi. Filtrat e inteligjencës artificiale brenda aplikacioneve ndryshojnë fytyrat, i bëjnë sytë të duken më tërheqës, shtojnë njolla në fytyrë ose e bëjnë belin më të hollë.

Ky dokument i shkurt është përgatitur në kuadër të projektit “Ndërtim urë për një të ardhme të përbashkët: Sundimi i së drejtës në drejtim të aderimit në BE”, i financuar nga Bashkimi Evropian. Përmbajtja e këtij dokumenti është përgjegjësi e vetme e Institutit për politikë evropiane dhe asesi nuk mund të konsiderohet se i përfaqëson qëndrimet dhe pikëpamjet e Bashkimit Evropian.

Instituti
për politikë
evropiane
shkup

Së fundmi, platforma si Wolt, Temu, Uber dhe shërbime të ngjashme tregojnë se si kjo logjikë hyn në konsumin dhe punën e përditshme. Wolt lidh njerëzit me restorante dhe korrierë. Temu shet një gamë të gjerë produktesh të lira drejt-përdrejt përmes një aplikacioni. Përdoruesit porosisin ushqim ose mallra me disa prekje, gjurmojnë dërgesat dhe marrin oferta e rekomandime të vazhdueshme. Ata ndiejnë rehati dhe zgjedhje. Platformat premtojnë shpejtësi dhe çmime të ulëta për klientët, por edhe të ardhura fleksibile për punëtorët.

Zuboff ofron një kornizë më të gjerë për këtë histori. Ajo e përshkruan “kapitalizmin e mbikëqyrjes” si një fazë të re të kapitalizmit. Në këtë fazë, **kompanitë e trajtojnë përvojën njerëzore si lëndë të parë**. Ato regjistrojnë sjelljen, nxjerrin “tepricë sjellore”, trajnojnë modele parashikuese dhe shesin “produkte parashikuese” në tregjet e sjelljes së ardhshme (Zuboff, 2019). Pajisjet që mbahen në trup, mediat sociale, mjetet e inteligjencës artificiale dhe platformat e tjera digjitale i përshtaten shumë mirë kësaj logjike. Ato “regjistrojnë” jetën e përditshme në detaje. Kompania që zotëron platformën merr një rrjedhë të vazhdueshme të të dhënave të sjelljes dhe mund t’i lidhë këto me burime të tjera, si historia e blerjeve, gjeolokacioni dhe aktiviteti në mediat sociale. Platformat fitojnë para kur përdoruesit ndajnë gjithnjë e më shumë nga jeta e tyre private, personale dhe shoqërore. Në këtë proces, platforma jo vetëm që reagon ndaj vëmendjes njerëzore, por edhe e organizon, e drejton, e fragmenton dhe e lidh me kompanitë e reklamave përmes të dhënave të nxjerra, të analizuara dhe të strukturuara. E njëjta logjikë vlen edhe për aplikacionet e sportit, shëndetit dhe produktivitetit. Përdoruesi beson se e “kontrollon” aplikacionin lirisht, ndërkohë që dizajni i aplikacionit dhe sistemi i njoftimeve e shtynjë të kthehet, të krahasojë veten dhe të përshtatet, duke prodhuar gjithnjë e më shumë të dhëna nga jeta e tij personale dhe fiziologjike.

Edhe pse problemi kryesor i trajtuar në këtë analizë është shkelja e privatësisë dhe nxjerrja e paautorizuar e të dhënave personale, me rritjen e platformave digjitale është e rëndësishme të ngrihet edhe çështja e pasigurisë digjitale. Santos e vendos këtë problematikë në kornizën e kapitalizmit të platformave nga perspektiva e gjysmëperiferisë (Santos, 2025). Ai tregon se si platformat mbështesin një model kapitalizmi që favorizon fleksibilitetin, pasigurinë dhe vetëpromovimin e vazhdueshëm të punëtorëve, ndërkohë që, në mënyrë të qëllimshme, zgjedhin vende me rregullim të dobët.

Në këtë model, individët detyrohen të veprojnë si firma të vogla, gjë që krijon një problem shtesë ligjor në lidhje me rregullimin e të drejtave të punëtorëve, mbrojtjen sociale dhe sigurinë e tyre ekonomike.

Pëlqimi digjital

Kur “pranoj” nuk do të thotë zgjedhje e vërtetë

Në praktikë, shumë kompani hartojnë njoftime për privatësinë dhe formularë pëlqimi në mënyra që i ngatërrojnë përdoruesit. Njerëzit shpesh nuk kanë kohë, energji ose njohuri specifike për të lexuar dhjetëra faqe me gjuhë ligjore komplekse. Ata klikojnë “pranoj” sepse kanë nevojë për shërbimin. Në këtë mënyrë, të dhënat personale shkëmbehen për qasje në një produkt ose shërbim digjital. E drejta formale ekziston, por dizajni i ndërfaqes e dobëson ndjeshëm atë. Ligji supozon një subjekt racional që lexon, vendos dhe kontrollon rrjedhën e të dhënave të veta. Në realitet, përdoruesi vepron brenda një mjedisi që kompanitë e projektojnë për ta shpërqendruar, për ta ngatërruar dhe për ta shtyrë drejt pranimit “verbërisht” të kushteve. Nëse synojmë një mbrojtje reale të individëve, ligji për mbrojtjen e të dhënave duhet të lidhet me realitetin e praktikave...

Kuadri ligjor i Bashkimit Evropian

Bashkimi Evropian përpiqet të kufizojë dëmet e këtij sistemi përmes ndërhyrjeve ligjore. Instrumenti kryesor është Rregullorja e Përgjithshme për Mbrojtjen e të Dhënave (GDPR), e cila luan një rol qendror. GDPR përcakton parimet themelore për punimin e të dhënave personale, si ligjshmëria, drejtësia, transparencja, kufizimi i qëllimit dhe minimizimi i të dhënave. Ajo u jep qytetarëve të drejta të tilla si qasja në të dhënat e tyre, korrigjimi, fshirja dhe kundërshtimi i punimit. Në teori, GDPR ofron një mbrojtje të fortë, një individ mund t'i kërkojë një kompanie informacion se çfarë të dhënash mban, pse i përdor ato dhe me kë i ndan.

BE-ja ka miratuar gjithashtu Ligjin për Inteligjencën Artificiale, i cili rregullon sistemet e IA-së përmes një qasjeje të bazuar në rrezik. Ky ligj ndalon disa përdorime, si vlerësimi shoqëror nga autoritetet publike, dhe i klasifikon përdorime të tjera si me rrezik të lartë, për shembull në arsim, punësim, kujdes shëndetësor ose infrastrukturë kritike. Zhvilluesit e sistemeve me rrezik të lartë janë të detyruar të ndjekin rregulla strikte: të përdorin të dhëna trajnimi me cilësi të lartë, të testojnë sistemet, të mbajnë dokumentacion dhe të sigurojnë mbikëqyrje njerëzore. Disa nga sistemet që përdoren në pajisje trupore ose në platforma digjitale bien brenda këtyre kategorive. Parashikimet e rrezikut shëndetësor, informatika afektive dhe renditja e automatizuar e përmbajtjes përfshijnë mjete të IA-së që mund të ndikojnë ndjeshëm në të drejtat dhe liritë.

Prandaj, Ligji për Inteligjencën Artificiale ka rëndësi për modelin e biznesit që përshkruan Zuboff. Ai nuk e ndalon kapitalizmin e mbikëqyrjes, por vendos kufizime për disa praktika të IA-së dhe kërkon më shumë transparencë dhe siguri. Ligji synon të zvogëlojë dëmet më serioze, duke lejuar ende ndërtimin e sistemeve parashikuese për fitim. Si rezultat, ai përmirëson disa kushte, por nuk e transformon logjikën bazë të nxjerrjes së të dhënave.

Ligji për Shërbimet Digjitale dhe Ligji për Tregjet Digjitale përqendrohen më drejtpërdrejt te platformat. Ligji për Shërbimet Digjitale krijon detyrime për platformat online, veçanërisht për ato shumë të mëdha. Ato duhet të vlerësojnë rreziqet sistematike, si përhapja e përmbajtjes së paligjshme, kërcënimet ndaj të drejtave themelore, dëmtimi i të miturve ose ndikimi negativ në proceset demokratike. Platformat duhet të ofrojnë informacion më të qartë mbi sistemet e rekomandimit dhe t'u japin studiuesve më shumë akses në të dhënat e tyre. Ligji për Tregjet Digjitale synon kompanitë dominuese dhe përpiqet të ndalojë praktikën e padrejtë që bllokojnë konkurrencën, si vetë-favorizimi ose paketimi i detyruar i shërbimeve.

Këto ligje e pranojnë faktin se platformat digjitale zënë tashmë një vend të veçantë në ekonomi dhe në jetën publike. Ligjvënësit nuk i shohin më si ndërmjetës neutralë, por si aktorë të fuqishëm që formësojnë fjalën publike, tregtinë dhe vëmendjen. Megjithatë, fokusi mbetet kryesisht te transparencja, llogaridhënia dhe konkurrenca, pa vënë në dyshim modelin ekonomik të bazuar në reklamat e synuara dhe mbikëqyrjen e vazhdueshme.

Maqedonia e Veriut si gjysmëperiferi ligjore: kopjimi i rregullave dhe humbja e pushtetit

Maqedonia e Veriut ndodhet në një pozitë të veçantë në këtë kontekst. Ajo nuk është anëtare e BE-së, por ndjek rrugën e integritetit evropian. Në vitin 2020, vendi miratoi një Ligj të ri për Mbrojtjen e të Dhënave Personale, i harmonizuar me GDPR-në. Ligji përdor pothuajse të njëjtat koncepte dhe parime, përcakton detyrime për kontrolluesit dhe përpunuesit e të dhënave dhe u garanton të drejta subjekteve të të dhënave. Si autoritet mbikëqyrës vepron Agjencia për Mbrojtjen e të Dhënave Personale.

Në këtë mënyrë, qytetarët e Maqedonisë së Veriut jetojnë në një hapësirë ligjore që, në letër, i ngjan shumë asaj të BE-së. Megjithatë, vendi mbetet pjesë e gjysmëperiferisë së kapitalizmit global që përshkruan Santos. Kompanitë e mëdha të teknologjisë nuk i kanë selitë e tyre në vend. Rregullatorët lokalë kanë më pak pushtet krahasuar me autoritetet në shtetet e mëdha anëtare të BE-së. Shumica e përdoruesve mbështeten në shërbime të kompanive që u përgjigjen më shumë rregullatorëve në Bruksel, Dublin ose Uashington sesa institucioneve në Shkup. **Kjo krijon një hendek të thellë midis harmonizimit formal ligjor dhe pushtetit real.**

Dhe... çfarë më pas?

E gjithë kjo ngre një pyetje të thjeshtë, por thelbësore: çfarë do të thotë sundimi i ligjit në një botë platformash, nxjerrjeje të të dhënave dhe inteligjence artificiale? Ai nuk mund të reduktohet në kopjimin formal të ligjeve të BE-së në sistemin kombëtar. Duhet të nënkuptojë edhe aftësinë e njerëzve për t'i përdorur këto ligje në praktikë dhe forcën reale të institucioneve publike për t'i zbatuar ato.

Në nivelin më intim, individët kanë nevojë për hapësirë private: për të gabuar, për të pushuar dhe për të menduar pa u ndjekur. Kur çdo hap, mesazh dhe kërkim shndërrohet në të dhëna për dikë tjetër, privatësia pushon së qeni kuptimplote. Sundimi i ligjit duhet ta mbrojë këtë hapësirë dhe të pranojë se njerëzit shpesh veprojnë nën presion dhe konfuzion, jo si subjekte plotësisht të informuara dhe racionale.

Në nivelin ekonomik, kapitalizmi i mbikëqyrjes dhe ai i platformave nuk do të zhduken thjesht sepse miratohen ligje të reja. Këto modele ushqehen nga struktura më të thella: kërkesa për rritje të vazhdueshme, konkurrenca për vëmendje dhe të dhëna, dhe logjika e fitimit. Nëse sundimi i ligjit merret seriozisht, duhet të vendosen kufizime reale për këtë garë, përfshirë rregulla më të forta konkurrence, ndalime të qarta për praktikën më të dëmshme dhe sanksione kuptimplota, jo vetëm gjopa simbolike.

Në nivel institucional, vende si Maqedonia e Veriut kanë nevojë për mbështetje, jo vetëm për detyrime. Institucionet e BE-së, rrjetet rajonale dhe shoqëria civile mund të ndërtojnë aleanca që u japin rregullatorëve lokalë më shumë peshë. Studiuesit dhe gazetarët mund të përdorin të drejtat e reja të aksesit të parashikuara në Ligjin për Shërbimet Digjitale për të studiuar më tej funksionimin e platformave. Programet edukative mund t'i ndihmojnë qytetarët të kuptojnë të drejtat e tyre digjitale dhe të njohin modelet manipuluese. Kështu, sundimi i ligjit shndërrohet në një praktikë të gjallë, e jo thjesht në një rresht në një raport progresi për Brukselin.

Për Maqedoninë e Veriut, rruga drejt integritit në BE hap dy skenarë të mundshëm. Në njërin, vendi kopjon rregullat, ndërsa platformat globale ruajnë pushtetin real dhe qytetarët e pranojnë mbikëqyrjen e vazhdueshme si çmimin e jetës moderne. Në tjetrin, ligjvënësit, rregullatorët, ekspertët dhe qytetarët e përdorin kornizën e BE-së si një mjet kundërshtimi. Ata e trajtojnë mbrojtjen e të dhënave, rregullimin e inteligjencës artificiale dhe detyrimet e platformave si pjesë të një beteje më të gjerë për drejtësi dhe demokraci.

Mbikëqyrja digjitale nuk do të ndalet vetvetiu. Platformat nuk do të heqin dorë nga rrjedhat fitimprurëse të të dhënave nga vullneti i mirë. Nëse sundimi i ligjit ka ndonjë kuptim në këtë kontekst, ai duhet të qëndrojë në anën e njerëzve, jo në anën e nxjerrjes së të dhënave. Ai duhet të mbrojë të drejtën për të mos u ndjekur, të drejtën për t'u shkëputur dhe të drejtën për të ekzistuar pa vlerësime të vazhdueshme. Vetëm atëherë Maqedonia e Veriut mund të hyjë në BE jo thjesht si një kopje ligjore, por si një shoqëri që e di çfarë lloj të ardhmeje digjitale dëshiron dhe që është e gatshme të luftojë për të.

